

INDIVIDUALIZACIJA I ODGOJNOST U NASTAVI STRANIH JEZIKA*

Aleksandar Kolka:

1. Svako proučavanje nastave stranih jezika nužno se temelji na spoznajama o prirodi jezika koji se uči i poučava, na pretpostavljenim mehanizmima njegova usvajanja te na društvenim dogovorima utvrđenim odgojnim i obrazovnim ciljevima i zadacima.

Za potrebe današnjeg izlaganja analizirat ćemo nastavu stranih jezika s obzirom na njezine odrednice i aspekte tih odrednica. Osnovne aktivnosti u procesu organiziranog usvajanja znanja — nastave jesu poučavanje i učenje. Odvijanje samog procesa određeno je zakonomjernostima koje više naslućujemo no što ih stvarno poznajemo, dakle njegovim objektivnim odrednicama. Te objektivne odrednice jesu:

- a) priroda jezika (lingvistički aspekt nastave) i
- b) mehanizmi usvajanja stranog jezika (psihološki aspekt nastave).

One su, prema tome, datost i naš je zadatak da pokušamo što dublje proniknuti u njih te stečene spoznaje iskoristiti za razvijanje efikasnijih nastavničkih postupaka. No uz te odrednice, na koje ne možemo utjecati, postoje i druge, koje potpuno ovise o nama pa ih stoga nazivamo subjektivnima. Te subjektivne odrednice jesu:

- c) obrazovni (društveni i pojedinačni) i
- d) odgojni (društveni) ciljevi.

Obrazovni ciljevi su društveni jer zajednica dogovorom odlučuje koji se jezici uče u školama, u kojem opsegu i što treba da se nauči. No oni su i pojedinačni. Učenik se opredjeljuje za jedan od ponuđenih jezika, na pripremnom stupnju srednjeg obrazovanja može ga učiti u okviru izborne nastave, a na završnom kao fakultativni program, te, prema tome, ciljevi pojedinaca u priličnoj mjeri dolaze do izražaja. Odgojni pak ciljevi prvenstveno su društveni, ideološki su definirani i ne uvažavaju pojedinačne ciljeve ako su suprotni društvenima. Naša je pak zadaća da individualizaciju u nastavi sagledamo kao funkciju odgojnosti.

2. Jezik je instrument komunikacije u kojem se sam čin očitava kao govor (ili pisanje) i slušanje (ili čitanje).

U nastavi je cilj osposobiti učenika da komunicira na stranom jeziku ili, kako se to obično kaže, da nauči govoriti tim jezikom.

Jezik se materijalizira u govoru (i pismu). Govor (i pismo) uvijek su individualni činovi unutar kolektivne djelatnosti, jer komunikacija se može ostvariti jedino ako između dvije ili više osoba dođe do razmjene poruka. Međutim, jezična aktivnost, slanje i primanje poruka, individualna je sposobnost. Prema tome, učenje stranog jezika možemo opisati i kao stjecanje i razvijanje individualne jezične sposobnosti radi sudjelovanja u kolektivnoj aktivnosti komuniciranja.

---

* Pod tim naslovom održana su dva referata.

3. Individualizacija u nastavi didaktička je kategorija, kojoj još uvijek nedostaje neka čvršća i općeprihvaćena definicija. Pod individualizacijom u nastavi razumijemo određene postupke u obrazovnom i odgojnom procesu. O njoj se posebno mnogo govori u američkoj glotodidaktici, no i tamo ima raznih shvaćanja. Za nas je važno da odredimo individualizaciju prema odgojno-obrazovnim ciljevima i zadacima nastave stranih jezika u našoj zemlji.

Individualizaciji ne možemo prilaziti isključivo sa stajališta nastavnih postupaka. Efikasnost nastave, koliko god bila važna i nužna, ipak ne može biti sama sebi svrhom, već uvijek mora biti usklađena s odgojnim zadacima. Drugim riječima, individualizaciju ne možemo i ne smijemo promatrati izolirano od interakcije pojedinaca unutar kolektiva.

4. Učenje stranog jezika zacijelo ima niz svojih specifičnosti, te ga je teško uklopiti u neku opću teoriju učenja. Uostalom, jedino je jezik u nastavi istodobno i instrument i predmet.

U svakom učenju djeluju činioci ograničavanja — subjektivni i objektivni. Pod subjektivne možemo svrstati potencijale pojedinca u određenom trenutku njegova razvoja, a pod objektivne — izvore. U učenju jezika jedan je od bitnih faktora intenzitet komunikacije u koju uvlačimo učenika. U mnogim predmetima moguće je mnogo naučiti uz relativno ograničenu pomoć instruktora iz pisanih izvora, naravno, ukoliko je pojedinac dovoljno motiviran. (To je zapravo svakodnevna stvarnost naših škola.) U usvajanju jezika napredak u velikoj mjeri ovisi o sredini u kojoj se mnogo ili malo razmjenjuju poruke i informacije (ili obavijesti), u čemu sudjeluje učenik u graničama određenim njegovim jezičnim sposobnostima i poznavanjem teme razgovora. Ovdje nam se odmah nameće pitanje odnosa čovjeka i stroja.

Stroj se javlja u dvostrukoj funkciji sa stanovišta komunikacije, to jest kao stroj-posrednik (npr. telefon, radio-primopredajnik i slično) i kao stroj-konzervator (npr. magnetofon, gramofon i sl.). Prvi stroj je samo posrednik u komunikaciji, to jest sredstvo za svladavanje nekih fizičkih prepreka (zidovi, udaljenosti itd.), koje omogućava simultanu interakciju ljudi. Drugi tip stroja, međutim, ne omogućava simultanu interakciju, to jest istodobno govorenje i slušanje teksta, ili kodiranje i dekodiranje, nego samo sukcesivnu komunikaciju, koja je najčešće jednosmjerna, to jest komunikaciju u kojoj se pojedinac ne javlja naizmjenice u ulozi i govornika i slušatelja, nego samo u jednoj od tih uloga. O tome valja govoriti iz jednostavnog razloga što se ponekad individualizacija pokušava svoditi na odnos čovjeka i stroja -konzervatora (takvih je najviše u zbirnama nastavne tehnike), čemu su pridonijeli strojevi za učenje i programirana nastava bazirana na Skinnerovim psihološkim postavkama (već odavno napuštenim). Naravno da takvoj individualizaciji nema mjesta u našim školama.

5. Svima nam je poznato da se sposobnosti pojedinaca razlikuju. Netko se bolje izražava usmeno, a netko pismeno. U podjeli poslova i zadataka različite se sposobnosti mogu izvrsno nadopunjavati.

Individualizacija se može pretvoriti i u nadmetanje, nezdravu konkurenciju i sebičnost. No takav pristup odbijamo. Individualizaciju možemo shvatiti i kao primjerenost sposobnostima i motivaciji pojedinca u podjeli rada na obavljanju zajedničkih, kolektivnih zadataka. Znači da i u nastavu možemo uvoditi načelo doprinosa pojedinca zajednici u skladu s njegovim sposobnostima i mogućnostima te svoju definiciju individualizacije graditi na odnosima koji na taj način nastaju.

Svjedoci smo tendencije da se nastava u što većoj mjeri individualizira. Očito je da ta tendencija djelomično proizlazi iz stavova današnje mlade generacije, koja razmišlja o svijetu, o svojoj ulozi u njemu i koja sve češće postavlja pitanje »zašto?«. Ta se generacija ne želi podvrgavati postupcima kojima ne vidi svrhu, samo zato jer ih je netko drugi nametnuo.

Jedna sociološka studija o tom problemu, zacijelo bi ukazala na to da se težnje za individualizacijom nastave javljaju kad društvo dostigne određeni standard i kad obrazovanje prestaje biti privilegija i postaje pravo svih.

Kako, međutim, nastava stranih jezika ima niz posebnosti po kojima se glotodidaktika i razlikuje od opće didaktike, razmotrimo situaciju u nastavi stranih jezika.

Težnje za individualizacijom nastave stranih jezika posebno su došle do izražaja u SAD. Bez dobrog poznavanja američkog društva preuzetno bi bilo govoriti o razlozima koji su do toga doveli. Možemo, međutim, povjerovati u uzroke koje iznose sami Amerikanci.

Robert Politzer smatra da je individualizacija nastave reakcija na audio-lingvalni pristup jeziku koji je bio pod jakim utjecajem Skinnerova bihejviorizma i koji je ulogu pojedinca u procesu učenja sveo na minimum.¹ Paradoksalno je što se individualizacija u nastavi stranih jezika vrlo često poistovjećuje s programiranim učenjem koje je poteklo iz biheviorističke psihologije i koje osim po ritmu, pojedinca uopće ne uzima u obzir.

Politzer smatra i to da bi ta reakcija mogla biti tako žestoka da bi pod utjecajem Chomskyevih kartezijanskih gledanja moglo doći do potpunog odbacivanja funkcije nastavnika stranog jezika i procesa poučavanja. Možda to i nije jako daleko od istine. L. Jakobovitz² je već došao do zaključka da je jezik nemoguće poučavati jer niti ga možemo adekvatno opisati, niti znamo dovoljno o mehanizmima koji se aktiviraju pri njegovu usvajanju.

Prema procjeni Politzera³ individualizacija nastave stranih jezika u SAD bila je jedini način da se zaustavi naglo opadanje interesa za strane jezike i da se učenici nekako zadrže.

Usudili bismo se otići i korak dalje od Politzera i posumnjati hoće li i individualizacija biti u stanju da zadrži interes Amerikanaca za strane jezike. Oni su prošli boom u učenju stranih jezika u vrijeme kad su za njih bili vitalno zainteresirani —u jeku drugog svjetskog rata, kad im je o poznavanju nekog stranog jezika vrlo često ovisio i sam život.⁴ Danas, kad je engleski jezik postao sredstvo sporazumijevanja velikog dijela čovječanstva, učenje stranog jezika za Amerikanca postaje tek nešto više od hobija. A kao što znamo, postoje daleko ugodniji i manje naporni hobiji nego što je učenje stranog jezika.

Apsurdno je iz situacije u nastavi stranih jezika u SAD izvoditi bilo kakve pouke koje bi vrijedile u našoj situaciji, u sredini koja osjeća sve veću

¹ R. L. Politzer, *Toward Individualization in Foreign Language Teaching*, u H. B. Altman (ur.) *Individualizing Foreign Language Classroom*. Newbury House, 1972, str. 53—67.

² L. A. Jakobovitz, *Foreign Language Learning: A Psycholinguistic Analysis of the Issues*, Rowley, Massachusetts, 1970, str. 146.

³ R. L. Politzer, *ibid.*

⁴ Vidi: M. Vilke *Uvod u glotodidaktiku*, str. 43—54.

potrebu za stvarnim poznavanjem stranih jezika. Zašto se onda u ovom prikazu uopće govori o individualizaciji u Americi? Razlog je tome što je znatan dio materijala i informacija koje govore o individualizaciji u nastavi stranih jezika potekao upravo iz izvora u SAD koja s našom situacijom ima tako malo zajedničkog.

Koje su najbitnije razlike između nas i Amerikanaca u odnosu prema učenju stranih jezika?

U prvom redu to je struktura školstva koji je kod Amerikanaca obrazovni sistem, a kod nas on ima odgojno-obrazovnu funkciju.

Druga je razlika u tome što u SAD postoji ogroman raspon u kvaliteti pojedinih obrazovnih ustanova istog ranga, dok naša reforma škole ide upravo za ukidanjem tako zvanih elitnih škola i pružanjem podjednakih uvjeta za odgoj i obrazovanje cijeloj populaciji.

Tim procesom demokratizacije strani je jezik tek pred kratko vrijeme uveden u 1. i 2. razred opće srednje škole u velikom broju ustanova. U tim školama ne postoji nikakva tradicija stranog jezika i nastavnici se u nekim sredinama upravo herojski bore da bi u učenicima probudili interes i volju za strani jezik. Čini se da u takvim uvjetima daleko više može pomoći razredni kolektiv u kojem se nastavnik može osloniti na pomoć najboljih nego prepuštanje inicijative volji i sklonostima pojedinaca koje treba tek odgojiti da bi mogli samostalno odlučivati.

A da je potrebno ustrajati u nastojanju da cijela populacija stekne solidno poznavanje bar jednog stranog jezika, ne treba naglašavati ako se zna da se naša zemlja uključuje u međunarodnu podjelu rada, da je ona turistička zemlja, kojoj je stalo do sve većeg priliva stranih turista, da našim stručnjacima poznavanje jednog svjetskog jezika omogućuje međunarodnu afirmaciju. Da li u nas doista postoji potreba za individualizacijom nastave stranih jezika i, ako postoji, kako da se ona provede?

Najprije bi trebalo znati što o rezultatima takvog pristupa kažu oni koji s njime imaju iskustva. Evo što H. Altman, veliki pobornik individualizacije u SAD, kaže u jednom članku (1976): »Da li učenici koji uče jezik po individualiziranim programima razumiju, govore, čitaju i pišu taj jezik bolje od onih koji uče prema konvencionalnim programima? Podaci koje imamo ne govore tome u prilog na taj način da bi to bilo statistički značajno. Neki učenici čini se da uče bolje po individualiziranim programima, a drugi čini se da nauče mnogo manje, bar u početku ... U svakom slučaju eksperimentiranje s individualiziranim učenjem nije se dovoljno dugo sistematski provodilo da bismo mogli zaključiti da većina učenika zadržava i upotrebljava jezične vještine stečene u individualiziranoj nastavi bolje od onih učenika koji ih nisu stekli na taj način. Mi možemo o tome imati duboka osobna uvjerenja jednom ili drugom gledištu u prilog, ali naša intuicija još nije zasnovana na činjenicama.«⁵

Očito, individualizacija je u nastavi stranih jezika u stadiju eksperimentiranja čak i u SAD.

Što je zapravo individualizacija, prema onome kako je vide oni koji je najviše zagovaraju?

⁵ H. B. Altman, *Individualized Foreign-Language Instruction: An American Perspective* referat na IV kongresu AILA-e u Stuttgartu, 1975.

To je po Altmanu *pristup* nastavi jezika, način ponašanja i odnosa prema učenicima i procesu učenja. Po Politzeru, individualizirati se mogu ciljevi poučavanja, metode poučavanja i brzina poučavanja.

Po Altmanu postoji vertikalna i horizontalna individualizacija. Prema vertikalnoj, učenici prolaze isti program, različitom brzinom. Ona je u mnogo čemu istovjetna s linearnim programiranjem.

Horizontalna individualizacija odnosi se na programe u kojima na određenom stupnju znanja učenici mogu izabrati sadržaj preko kojeg dalje razvijaju svoje poznavanje stranog jezika.

Vertikalna individualizacija primjenjuje se u nižim i srednjim stadijima učenja, gdje svi moraju svladati isti osnovni materijal, dok se horizontalna primjenjuje u naprednim stadijima učenja stranog jezika.

Bismo li mi u našim uvjetima mogli u nastavi stranih jezika u obvezatnom obrazovanju koristiti vertikalnu individualizaciju? (Mislimo tu na osnovno i 2 godine općeg srednjeg obrazovanja.)

Ako ne uzmemo u obzir nekoliko tradicionalno elitnih škola u centrima velikih gradova, čini se da je za naše trenutne potrebe individualizacija prekrupna riječ i da nam nije potrebna kao još jedan danak pomodarstvu. U većini naših škola bilo bi neophodno da nastavu stranih jezika *humaniziramo*, a to znači da uznastojimo da odnosi između nastavnika i učenika postanu ljudski u punoj mjeri, da se učenik oslobodi i osjeća ugodno, da se osjeti ponukanim da progovori stranim jezikom, bez straha od kazne u slučaju ako ne zadovolji. U program humanizacije spadalo bi i smanjivanje razreda u kolektive od najviše 20 učenika. Jasno je da kolektiv od 40 učenika, u kojem je nastavnik okrenut hipotetičkom prosječnom učeniku, ne zadovoljava ni takvog učenika. Kolektiv od 15—20 učenika, međutim, može omogućiti svakom pojedincu da dođe do izražaja i razvije svoje sposobnosti. Mali vremenski periodi rada mogu i treba da se posvete individualiziranom radu — bilo da se radi o malim grupama koje izvršavaju određene zadatke ili o posebnim radovima pojedinih učenika. Osobno bih bila za rad s malim grupama, dok bih pojedinačni rad prepustila učenicima u izvanškolskom vremenu.

Razredni kolektiv (ne mora se ni zvati razredni, bitno je *kolektiv*) ne smije se razbiti na satu stranog jezika jer naša je škola škola jedne socijalističke zemlje koja vodi brigu o *odgoju* mladih generacija. Kolektiv učenika igra važnu društvenu i odgojnu funkciju. Svaki je učenik jedinka za sebe, ali u isto vrijeme i član razredne zajednice za koju snosi svoj dio odgovornosti. Kolektiv i nastavnik kao njegov integralni dio odgajaju pojedince kako bi se oni mogli koristiti stranim jezikom u stvarnim društvenim sredinama, a ne zato da bi zadovoljili na završnom ispitu.

Slabljenje funkcije kolektiva ne bi bilo dobro ni iz obrazovnih razloga. Nastavnik je stranog jezika učenicima model, korektor i tumač, a nastava u toku duljeg vremena mora biti vođena i kontrolirana aktivnost. Misao da se svaki učenik snabdije strojevima i aparatima koji će zamijeniti nastavnika u našim je uvjetima u tolikoj mjeri utopija da na nju ne treba trošiti riječi. No da je kojim slučajem provediva, trebalo bi je odbiti jer je u direktnoj suprotnosti s osnovnim ciljem nastave stranih jezika, a to je komunikacija.

Horizontalna individualizacija, dakle učenikovo biranje sadržaja rada prema vlastitom interesu ili potrebi, čini se da je sasvim prihvatljiva u naprednom stupnju učenja stranog jezika, kad osnovna namjena nastave nije uvježbavanje jezičnih vještina i svladavanje elemenata stranog jezika, nego

kad jezik postane sredstvo kojim se postiže neki cilj — na primjer, čitanje stručne literature, upotreba terminologije određenog područja itd. Pa čak i tu gdje je težište na samostalnom radu pojedinca, mislim da bi se nastava jezika, kojoj je na raspolaganju ionako oskudno vrijeme, trebala odvijati u kolektivu — grupi ili razredu. Upravo na tom stadiju izmjena iskustva učenika i diskusija koju nastavnik usmjerava imaju višestruku funkciju — odgojnu, jer učenik razmjenom mišljenja dolazi do ispravnih stavova, a obrazovnu jer komunicirajući na stranom jeziku vježba stvarnu upotrebu tog jezika, a za to izvan škole u mnogim sredinama nema mnogo prilike. Mislim da bi svaki zadatak koji učenici izvršavaju u toku nastave stranog jezika morao počinjati i završiti se u kolektivu, a individualizirati se mogu pojedine etape rada.

Individualizacija nastave stranog jezika mogla bi naći široku primjenu u specijaliziranim ustanovama za učenje stranih jezika, jer tu odgojna komponenta gotovo sasvim otpada, pogotovo ako se radi o odraslim učenicima. Kad su u Švedskoj vršili ispitivanja u vezi s projektom GUME, ustanovili su da odrasli učenici engleskog jezika postižu bolje rezultate kad je nastava individualizirana te da su takvim pristupom više motivirani.⁶ Taj podatak ipak nije dovoljan da tu tvrdnju prihvatimo kao dokazanu. Iskustva Centra za učenje stranih jezika u Zagrebu govore upravo suprotno. Ispitivanje provedeno u tom Centru pokazalo je da su odrasli polaznici tečajeva stranih jezika motivirani za učenje jezika upravo željom da pripadaju grupi. Taj se izvor motivacije pokazao vrlo važnim u nastojanju polaznika da ustraju u napornom i intenzivnom učenju jezika.⁷

Da zaključimo! Čini se da bi jedno pragmatičko rješenje u ovoj situaciji bilo najprikladnije: pokušajmo što manje govoriti o individualizaciji na širokom planu, dok iskustva i rezultati ne postanu jasniji, a u međuvremenu nastojmo da humaniziramo vlastiti rad u razredu, kako bi učenici osjetili podršku i nas i svojih drugova u naporu svladavanja stranog jezika.

Vesna Zelić
Jasna Bilinić-Zubak
Ljerka Tomljenović-Biškupić

ODGOJNOST I INTERES UČENIKA, IZBOR I INTEGRACIJA RADNIH MATERIJALA

Ovaj referat obuhvaća odnos odgojnosti i interesa učenika za nastavu stranih jezika, a povezan je s problematikom izbora i interpretacije radnih materijala. Problem je obrađen na nivoima osnovne i srednje škole, no opsežniji dio materije posvećen je usmjerenom obrazovanju. Originalni je referat

⁶ M. Oskarsson, *The Acquisition of Foreign Language Grammar by Adults* AILA proceedings III, J. Gross, Heidelberg, 1973, str. 520—536.

⁷ V. Kostrenčić i dr., *O motivaciji odraslih*, *Strani jezici* br. 4 1976, str. 340—349.